

ІМЯ ЎЛАСНАЕ АСАБОВАЕ Ў МІЖКУЛЬТУРНАЙ КАМУНІКАЦЫІ (НА МАТЭРЫЯЛЕ АНГЛІЙСКОЙ І БЕЛАРУСКАЙ МОЎ).

Уласныя асабовыя імёны ў адпаведнасці з іх лінгвістычным статусам з'яўляюцца апорнымі пунктамі ў міжмоўнай камунікацыі, выконваюць функцыю міжмоўнага, міжкультурнага маста. Часам пры перадачы ўласнага імя на іншую мову губляецца шэраг уласцівасцяў, якія яно мае ў мовекрыніцы. Ігнараванне гэтых асаблівасцяў можа ўскладніць ідэнтыфікацыю носьбіта імя і, разам з тым, працэс камунікацыі, узаемаразуменне паміж камунікантамі.

Імя чалавека – глыбока нацыянальна-культурная рэалія, і мэта перакладчыка і з утылітарнага, і з этычнага пункту гледжання – як мага дакладней узнавіць гукавую форму ўласнага імя, выкарыстоўваючы ўсе аптымальныя сродкі.

Праблема перадачы ўласных асабовых імёнаў з'яўляецца надзвычай актуальнай для такой пары моў як англійская і беларуская. І хоць пытанне паўстала даволі даўно, і былі спробы вызначыць правілы перадачы англійскіх фанем на беларускую мову спосабам практычнай транскрыпцыі [1, с.249–253], яшчэ не існуе агульнапрынятага алгарытма, які б не меў супярэчнасцяў і недакладнасцяў і быў бы зразумелым і зручным для карыстання спецыялістамі любой галіны дзейнасці. У гэтай галіне лінгвістычных распрацовак беларуская мова доўгі час знаходзілася пад уплывам нормаў і традыцый рускай мовы, якая звычайна выкарыстоўвалася ў якасці прамежкавай мовы. Такім чынам дзейнічала схема:

замежная мова → руская мова → беларуская мова.

Пры гэтым зусім не ўлічвалася, што фаналагічныя сістэмы рускай і беларускай моў, нягледзячы на агульныя рысы, маюць шмат адрозненняў. Вынікам гэтага з'яўляецца разнастайнасць і непаслядоўнасць у перадачы англійскіх асабовых імёнаў.

У даведніках часта прапаноўваюць розныя адпаведнікі для іншамоўных антрапонімаў. Мы прааналізавалі імёны і прозвішчы асобаў, якія паходзяць з англамоўных краін і прадстаўлены ў Беларускай энцыклапедыі (далей БЭ) [2], з мэтай выявіць, якія спосабы перадачы выкарыстоўваюцца.

Як мы заўважылі, найбольш распаўсюджаным спосабам перадачы асабовых імёнаў з англійскай мовы на беларускую ў БЭ з'яўляецца транслітарацыя (поўная або частковая): *Anderson* – *Андэрсан*, *Barrow* – *Бароў*, *Baxter* – *Бакстэр*, *Leah* – *Леа*, *Bolingbroke* – *Болінгброк*, *Bentham* – *Бентам*, *Bessemer* – *Бесемер*, *Alexander* – *Александр*. Імёны неанглійскага паходжання ў шэрагу выпадкаў таксама

перадаюцца пры дапамозе транслітарацыі. Напрыклад, імя італьянскага паходжання *Segre Emilio* перадаецца як *Сегрэ Эміліо*, іспанскае прозвішча *Santayna* – як *Сантаяна*. Нават прозвішча англійскіх пісьменніц *Bronte*, якое традыцыйна перадаецца на беларускую мову *Брантэ*, з захаваннем націску на апошнім складзе (так, як яно вымаўляецца ў французскай мове, з якой паходзіць), перадаецца ў БЭ як *Бронтэ*, гэта значыць, пры дапамозе транслітарацыі.

Тут трэба адзначыць, што ў беларускай мове нават спосаб транслітарацыі набывае фанетычныя рысы, бо, як вядома, у беларускай мове дзейнічае фанетычны закон у напісанні. Такім чынам, атрымоўваем у беларускай мове: *Андэрсан*, а не *Андэрсон*, *Бараў*, а не *Бароў*, *Бесемер*, а не *Бессемер*. А вось у слове *Bentham* – *Бентам* дзейнічае, мабыць, закон мілагучнасці, бо канчаток *-хам* не вельмі добры для такой асобы (*Бентам Іерэмія* – англійскі філосаф 18 ст).

Транслітарацыя мае як перавагі, так і недахопы. Перавагі ў тым, што пісьмовы варыянт імя не скажаецца, яго носьбіт мае ўніверсальную, незалежную ад мовы ідэнтыфікацыю. Пры адваротным перакладзе імя, якое перададзена на іншую мову пры дапамозе транслітарацыі, значна лягчэй узнавіць яго зыходную форму, чым, калі імя было перададзена з арыентацыяй на гукавы склад слова ў мове-крыніцы (напрыклад, прозвішча *Рыд* ў англійскай мове можа мець розныя графічныя формы: *Reid, Reade, Reed*). Галоўны недахоп транслітарацыі – скажэнне вымаўлення імя: *Ramsay* ['ræmzi] *Рамзай*, *Reynolds* ['renldz] *Рэйналдс*, *Allen* ['ælin] *Ален*.

Другі спосаб, які выкарыстоўваецца ў БЭ для перадачы англамоўных імёнаў і прозвішчаў, – практычная транскрыпцыя. У наш час, эпоху пашыраных вусных камунікацый і добра распрацаваных фанетычных сістэм, гэты спосаб лічыцца найбольш адэкватным для перадачы ўласных імёнаў з англійскай мовы на беларускую. Пры яго выкарыстанні ўлічваецца перш за ўсё вымаўленне імя ў мове-крыніцы. Напрыклад: *Wright* – *Райт*, *Updike* – *Андайк*, *Bates* – *Бейтс*, *Wren* – *Рэн*, *Reagan* – *Рэйган*. Менавіта гэты спосаб перадачы дае самую малую колькасць памылак, хаця, пры недакладным карыстанні ім, і тут магчымыя інфармацыйныя адхіленні.

У выпадках перадачы імёнаў гістарычных асоб, імёнаў біблейскіх і міфалагічных персанажаў у БЭ выкарыстоўваецца пераклад у спалучэнні з іншымі спосабамі (транслітарацыя, практычная транскрыпцыя): *Рычард I Львінае Сэрца* (*Richard the Lion-heart*), *Альфрэд Вялікі* (*Alfred the Great*), *Райт з Дэрбі* (*Wright of Derby*).

Аднак пры аналізе мы не заўважылі строгай паслядоўнасці пры выкарыстанні вышэйназваных спосабаў. Нават адно і тое ж прозвішча, адно і тое ж імя ў дачыненні да розных асобаў могуць перадавацца па-рознаму:

Pratt – Пра́т, Прэ́т, David – Дэ́від, Дэ́від, Дэ́від, Warren – Уо́рэн, Ва́рэн. Часам, адзін і той жа гук таксама перадаецца па-рознаму. Напрыклад: *Baltimore – Балтыма́р, Balch – Болч, Bellows – Белаўз, Briggs – Брыгс, Frances – Фрэ́нсіс, Varuch – Барух.*

Такая непаслядоўнасць склалася пад уплывам рознага роду традыцый, часцей, як ужо адзначалася, пад уплывам традыцый і нормаў рускай мовы.

Працэс запазычання імёнаў у беларускую мову ідзе ўжо доўгі час. У шэрагу выпадкаў па розных прычынах імёны падвяргаліся неапраўданай дэфармацыі. Найбольш ужывальныя з такіх няправільных транскрыпцый, на жаль, становяцца традыцыйнымі і змяніць іх, як бы гэта ні было мэтазгодна, амаль што немагчыма. Наўрад ці цяпер прыжыліся б у беларускай мове напісанні (з улікам правілаў практычнай транскрыпцыі) такіх знакамітых імёнаў як *Shakespeare – Шэйкспір (Шэкспір), Galsworthy – Голзуарты (Галсуорці), Thackeray – Тэкеры (Тэкерэй), London – Ландан (Лондан), Twain – Туэйн (Твэн), Bacon – Бэйкан (Бэкан).* Але ў выпадку, калі няправільная транскрыпцыя яшчэ не стала традыцыйнай з-за параўнальна малой ужывальнасці імя, магчыма змяніць яе больш адэкватным варыянтам.

Нармалізацыя перадачы ўласных імёнаў з адной мовы на іншую, як лічыць А.В.Суперанская [3, с.48], – задача няпростая, але ўсё ж вырашальная.

Галоўнымі патрабаваннямі пры перадачы іншамоўных імёнаў на мову перакладу з’яўляецца, па-першае, тое, што слова павінна быць пазнаным, а яго пазнаванне павінна адбывацца на двух узроўнях: моўным і камунікатыўным. Сучасная тэорыя і практыка ў гэтай галіне зыходзяць з таго, што ў мове перакладу належыць з магчымай паўнатай адлюстраваць фанетычныя і граматычныя асаблівасці мовы-крыніцы. Але разам з гэтым прызнаецца непажаданым лішні фанетызм і наогул ”механічнае ўзнаўленне слова”. Страта інфармацыі непазбежная ўжо з прычыны неадэкватнасці структур нават блізкароднасных моў [3, с.45].

Павінна таксама быць і строгая паслядоўнасць пры перадачы аднолькавых і аналагічных імёнаў, што, на жаль, не заўжды захоўваецца.

Адным з патрабаванняў з’яўляецца магчымасць адваротнай транскрыпцыі, гэта значыць, магчымасць вяртання слова ў мову, з якой яно прыйшло ў такім выглядзе, каб яго можна было пазнаць.

У працэсе праведзенага намі аналіза высветлілася, што нават у межах аднаго спосабу перадачы іншамоўных уласных імёнаў не існуе ўстойлівай адпаведнасці паміж іншамоўным імем і імем на мове перакладу. Такое становішча ўскладняе ўспрыняцце той інфармацыі, якую нясе імя. Тлумачыцца гэта тым, што фанетычныя сістэмы мовы-крыніцы і мовы перакладу адрозніваюцца адна ад адной. Ёсць іншамоўныя гукі, якія не

маюць прамых адпаведнікаў у мове перакладу, таму і ўзнікае рознагалоссе ў іх перадачы. Але часам яшчэ большую цяжкасць для перадачы на беларускую мову ствараюць падобныя гукі ў англійскай мове (near-equivalents), як напрыклад, англійскія галосныя [e], [æ].

Такім чынам, праблема перадачы іншамоўных асабовых імёнаў з адной мовы на іншую з'яўляецца вельмі адказнай, таму што пры яе вырашэнні патрабуюцца веды як лінгвістычныя, так і экстралінгвістычныя, патрабуюцца ўмелае і далікатнае іх спалучэнне.

Мы прапанавалі чытачам часопіса «Роднае слова» варыянты перадачы імёнаў найбольш знакамітых англамоўных пісьменнікаў, мастакоў і кампазітараў [4, 5, 6, 7, 8]. Некаторыя з іх патрабуюць яшчэ абмеркавання і ўдакладнення.

1. Крукоўскі, М. І. Аб перадачы англійскіх прозвішчаў на беларускай мове / М. І. Крукоўскі // Працы інстытута мовазнаўства АН БССР. – Вып. VI. – 1959. – С.249–253.
2. Беларуская энцыклапедыя: У 18 т. Т. 1–14. – Мн.: БелЭн, 1996–2002.
3. Суперанская, А. В. Теоретические основы практической транскрипции / А. В. Суперанская. – М.: Наука, 1978. – 255 с.
4. Вікторка, Л. Імёны і прозвішчы англамоўных пісьменнікаў. Вялікабрытанія / А.Таболіч, Л. Вікторка // Роднае слова. – 1999. – № 11. – С.172–179.
5. Вікторка, Л. Імёны і прозвішчы пісьменнікаў ЗША / А.Таболіч, Л. Вікторка // Роднае слова. – 2000. – № 1. – С. 77–79.
6. Вікторка Л. Імёны і прозвішчы англамоўных пісьменнікаў. Аўстралія / А.Таболіч, Л. Вікторка // Роднае слова. – 2000. – № 2. – С. 72–73.
7. Вікторка Л. Імёны і прозвішчы англамоўных мастакоў / А.Таболіч, Л. Вікторка // Роднае слова. – 2000. – № 4. – С. 55–57.
8. Вікторка Л. Імёны і прозвішчы кампазітараў і музычных дзеячаў Вялікай Брытаніі і ЗША / А.Таболіч, Л. Вікторка // Роднае слова. – 2001. – № 4. – С. 84–85.